

ELS MOVIMENTS OBRERS A L'ALCOI DEL SEGLE XIX

ÀLEX RUANO FERRER – COCENTAINA, EL COMTAT

RAÛL AÑO BRESÓ – ALGEMESÍ, RIBERA ALTA

Resum: Alcoi és una ciutat pionera pel que a la indústria es refereix al País Valencià. Contradiu, ja des de finals del segle XIX, la imatge d'una economia valenciana exclusivament agrària i ofereix, per contra, un quadre d'innovacions tècniques i de millores en el sistema productiu. De fet, aquesta posició d'avantguarda al procés d'industrialització valencià explica en gran mesura l'interessant moviment obrer autòcton d'aquesta ciutat. Aquest moviment obrer, molt especialment els períodes d'agitació violenta entre 1821 i 1873, són l'objecte d'aquest article.

Introducció

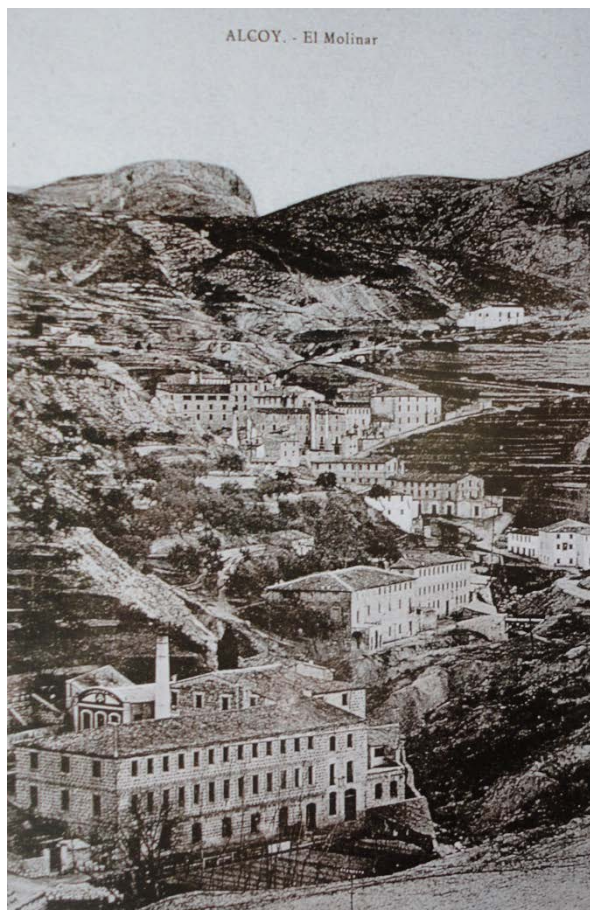
Alcoi, una població rodejada per muntanyes, es trobava travessada per diversos rius, destacant el Molinar i el Riquer, de la confluència dels quals naix el Serpis. Aquests rius originen una orografia difícil però propícia per algunes activitats que necessitaven de la força de l'aigua.

A aquest indret l'agricultura ha sigut tradicionalment de secà i de baixos rendiments. Així doncs, mentre a les comarques dels voltants de València, una agricultura cítrica o arrossaire d'alts rendiments i capacitat exportadora, ha permès als camperols i jornalers mantindre una renda mínima, el camperolat de l'Alcoià i el Comtat ha necessitat uns ingressos diferents dels agraris per a

completar la seua renda.¹ S'hi donava a Alcoi, per tant, una situació de protoindustrialització com la que ens descriu Cavanilles:

«Todos, sin distinción de edad ni sexo, trabajan y ganan la comida. Vense, en las puertas e interior de las casa, gran multitud de tornos en movimiento para hilar las lanas preparadas de antemano por los cardadores; óyense por todas partes repetidos golpes de telares; las calles y plazas están medio cubiertas de lanas ya teñidas; crúzanse las caballerías cargadas de paños, que van y vienen de los batanes; todos están en continuo movimiento y lo comunican a los pueblos de la comarca para que, bien recompensados, les ayuden. Tres mil vecinos hay en Alcoy, con más de 14.600 almas. Y, aunque anualmente se aumentan con 400 o más individuos, ni aún así bastan para acudir a las fábricas y a la agricultura».²

D'aquesta manera arrelaria als voltants d'Alcoi una incipient indústria de tipus artesanal, basada en el paper i les teles – fonamentalment llana–. Així doncs, un artesà-comerçant ubicat a la ciutat d'Alcoi facilitava matèries

Vista del Molinar. Es pot observar com les fàbriques es concentren al costat del riu per aprofitar la força hidràulica. Foto: CERDA, M.: "Transformaciones en el textil, el papel y la metalurgia" En: DDAA: *Los inicios de la modernización en Alicante (1882-1914)*. Alacant, CAM, 1999, p. 31.

¹ Per a tenir una altra visió de la industrialització al País Valencià es recomana LLUCH, E.: *La via valenciana*. , València, Eliseu Climent, 1976. A més a més, també hi ha opinions que consideren que lluny de ser un avantatge, la capacitat agrícola d'algunes comarques valencianes ha sigut un llast econòmic que ha impedit la seua industrialització al consumir els seues recursos i estalvis, tal com afirma FONT DE MORA, L.: *Taronja i caos econòmic*. Barcelona, Edicions 62, 1971.

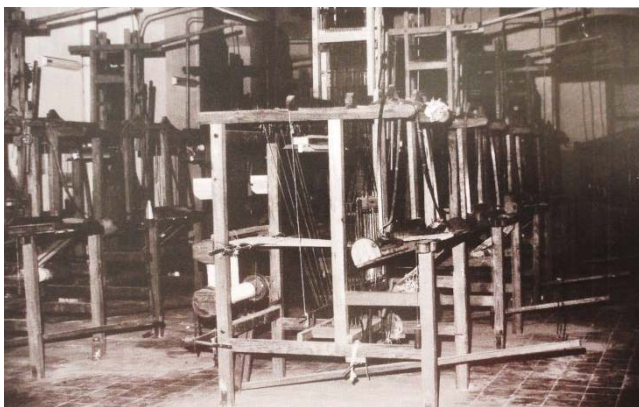
² CAVANILLES, A. J.: *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Madrid, Imprenta Real, 1797, pp. 192-193.

primes (llana) i ferramentes al camperolat dels voltants (Cocentaina, Muro, Agres, Balones, Benimarfull, Castalla...), qui exercia aquest ofici complementari a temps parcial per a augmentar la seua precària renda agrícola. Es tractava sobretot d'un sistema de treball a domicili on els agricultors realitzaven els treballs de cardar i filar.³

Emperò, el gran problema de la indústria tèxtil era la gran quantitat de mà d'obra utilitzada, sobretot en les operacions de cardat i filat, per això, ja des de principis del segle XIX i per tal d'abaratir els costos de producció i estalviar-se els costos de transport de la matèria primera als pobles dels voltants, els fabricants decidiren invertir en noves màquines⁴ i centralitzar als tallers tot el procés de fabricació de la llana (rentar, cardar, filar, tenyir, teixir, etc.).

El luddisme⁵

A conseqüència de la progressiva mecanització, la indústria domèstica va entrar en crisi i va reduir els escassos ingressos de què disposaven els agricultors. A més, cal

Teler manual ubicat a l'Escola Industrial d'Alcoi. El procés de mecanització de principis del segle XIX es va centrar, sobretot, en els processos de cardat i filat, que eren els més costosos en temps i diners fins aleshores. Foto: CERDÀ, M.: "Transformaciones en...", *op. cit.*, p. 37.

³ Fins a finals del segle XVIII no hi ha constància de l'ofici de cardador a la ciutat d'Alcoi. El mateix passa amb l'ofici de filador fins a principis del segle XIX. Vegeu ARACIL, R. I GARCÍA BONAFÉ, A.: *Procés industrial d'Alcoi*. València, Publicacions del Banc d'Alacant, 1974, p. 22.

⁴ L'inici de la mecanització se sol situar en 1818, any en què es va comprar una maquinària de cardar i filar, per part del gremi de teixidors, al comerciant de Bilbao Pedro Miramón. La nova maquinària va funcionar des de 1819. En poc més de 5 anys es van instal·lar més de 30 màquines com la primera. Es tractava de màquines filadores tipus *jenny* o *spinning-jenny*, que eren instal·lades conjuntament amb una metxera i carda. Però abans d'açò, el 1806, els industrials d'Alcoi ja havien comissionat un home per observar el funcionament de les màquines a les fàbriques tèxtils catalanes.

⁵ El terme luddisme fa referència, seguint la definició de l'AVL, a un "Moviment obrer anglès, sorgit al principi del segle XIX, que s'oposava amb violència a la introducció de maquinària i tecnologia modernes en el procés productiu de la indústria". Per extensió, ací anomenem luddites als qui s'oposaren a la introducció de les màquines, encara que cal matisar el seu ús per al cas alcoià, com fem més endavant.

destacar que, amb el pas del temps, aquesta indústria rural en auge havia propiciat que molts llauradors anaren descurant cada vegada més les seues feines agrícoles, pel que depenien més dels ingressos complementaris. També gràcies a la mecanització de la filatura, a partir de 1820 l'activitat tèxtil va començar a predominar sobre la paperera per tindre majors beneficis a causa de l'estalvi de mà d'obra.

El malestar per aquest agreujament de la situació, a causa de la pèrdua dels ingressos complementaris dels llauradors, suposà l'inici d'un potent moviment luddita que endarrerí la introducció de màquines per al treball industrial. A més, cal considerar altres factors per a l'atac a les màquines, com la forta pressió dels impostos senyorials a Cocentaina.⁶ Les primeres constàncies que tenim del moviment luddita a Alcoi són del 2 de març de 1821, quan més de mil persones dels pobles afectats, com a resposta al que acabem de descriure, es van concentrar als afores d'Alcoi i cremaren part de la nova maquinària que anava a ser instal·lada en algunes fàbriques. La conseqüència de l'avalot fou la repressió per part de l'exèrcit i la presó de molts dels amotinats i la concessió d'indemnitzacions, per part de l'Estat, als patrons perjudicats. Tanmateix, això no va evitar nous enfrontaments i intents de crema de màquines, com el que es produí al desembre del mateix any a conseqüència de les males condicions econòmiques de bona part de la població, que a banda de veure's minvada dels ingressos tèxtils també veié com una forta tronada acabava amb les collites.

Cal matisar el moviment luddita alcoià, ja que té unes característiques pròpies. En primer lloc, no van ser els obrers alcoians, sinó mà d'obra dels pobles dels voltants els qui propiciaren els motins (encara que els treballadors d'Alcoi recolzaren els revoltats dels pobles veïns). En segon lloc, els fets foren aprofitats pels absolutistes i pels liberals per aconseguir alguns objectius

⁶ MOLTÓ BLANES, E.: "Cocentaina durant el Trienni Liberal (1820-1823)". En: DD. AA. *Revista Alberri*, CEC, 1991, núm. 4, p. 126.

polítics. En eixe sentit, tot i que els luddites no tenien una consciència política clara, des del primer moment es van mostrar en contra del liberalisme. Per entendre açò cal pensar que la situació del camperolat era molt roïna, tant per la pressió senyorial com perquè havien vist com els liberals no havien solucionat els seus problemes. Tanmateix, açò no vol dir que foren absolutistes, sinó que en moments diferents el moviment serà utilitzat per unes forces o altres al seu favor. Així, mentre que en 1821 pot entreveure's el suport absolutista, en 1823, quan es restaure el poder monàrquic, seran els absolutistes els encarregats de reprimir durament el moviment obrer. En tercer lloc, les màquines foren destruïdes perquè eren vistes com una amenaça per als seus ingressos complementaris.⁷

Però des d'aquells esdeveniments, tot i que hi hagueren intents luddites (1825 i 1826),⁸ el procés de centralització de la producció s'havia iniciat i es va mostrar imparable. A poc a poc, la concentració industrial es va anar imposant i els treballadors se n'adonaren que la destrucció de les màquines no era una solució, si bé podia servir com a mitjà de pressió, sinó que calia lluitar contra la forma social d'explotació d'aquestes. Molts llauradors que no pogueren accedir a la terra i que es veieren mancats dels ingressos procedents de la indústria rural es traslladaren a Alcoi per poder treballar a la indústria. Altres, sense possibilitat d'accedir a la terra ni poder

Rodes Hermanos Talleres El Vulcano.
Font: Arxiu Municipal d'Alcoi

⁷ ARACIL, R. I GARCÍA BONAFÉ, A.: Procés industrial..., *op. cit.*, p. 145.

⁸ A pesar que els atacs luddites desaparegueren, la idea de cremar les màquines per resoldre problemes perdurà un bon grapat d'anys, fins la dècada dels 40 del segle XIX.

treballar a les fàbriques es transformaren en bandolers, un moviment que tindria una llarga trajectòria a la zona.⁹

Els moviments obrers posteriors

L'augment considerable de la població a Alcoi, que passa de 21 mil habitants el 1835 a 32 mil cinc-cents el 1877,¹⁰ comportà unes condicions de vida duríssimes, tant per la construcció de barris proletaris on s'amuntonaven els treballadors, com per altres raons com l'augment dels impostos, els vapors de les fàbriques, la manca de fonts i d'un sistema de clavegueram, etc. Totes aquestes condicions de benestar tan pèssimes, estudiades principalment per Àngel Beneito Lloris,¹¹ van propiciar nous moviments socials al llarg del segle XIX. Per entendre tots aquests moviments cal tindre en compte que, a banda de les dures condicions de vida dels proletaris, el sistema polític no permetia la seua participació, ni amb vots (perquè el sufragi es restringia amb persones amb un determinat capital), ni amb representants polítics que defensaren els seus interessos. En eixe ambient hem de situar, a partir de 1840, una sèrie de moviments obrers que sorgiren amb diversos motius: per demanar una millora salarial, la rebaixa d'impostos, etc. Aquests moviments es reproduïren fins la gran revolta de 1873 coneguda com els fets del Petroli.¹²

⁹ MOLTÓ BLANES, E.: *Cocentaina durant...*, op. cit., p. 138.

¹⁰ BENEITO LLORIS, À.: *Condicions de vida i salut a Alcoi durant el procés d'industrialització*. Universitat Politècnica de València, València, 2003, p. 24.

¹¹ Vegeu del mateix autor l'obra ja citada i altres com "Alcoi 1813-1936: evolució de les infraestructures higiènico-sanitàries i pressió mediambiental d'un nucli fabril" En: DD. AA. *Trobades: Higiene i salubritat en els municipis valencians (1813-1939), Seminari d'estudis sobre la ciència*. Benissa, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina, núm. 3, 1997, pp. 157-164. i (en col·laboració amb PUCHE GIL, J.) "Creixement econòmic i desenvolupament fabril a Alcoi (1840-1915): misèria fisiològica sota l'esplendor industrial?". En: DD. AA. *La societat industrial valenciana*. Alcoi, CAEHA-Ajuntament d'Alcoi, 2010, pp. 143-172.

¹² Podeu veure una evolució dels moviments obrers a BAÑÓ ARMIÑANA, R. *Manual de la Història d'Alcoi*. Alcoi, Misèria i Companyia, 1999, pp. 194-211. Sobre la Revolució del Petroli vos recomanem l'article de JORDÀ GISBERT, J.: "La Revolució del Petroli a Alcoi: primera vaga general del País Valencià" [en línia]. *Clapir, Joves Historiadors i Historiadores Valencians* [publicació seriada en línia]. Març 2013. <<http://hystoryuv.webcindario.com/rev-petroli.pdf>>

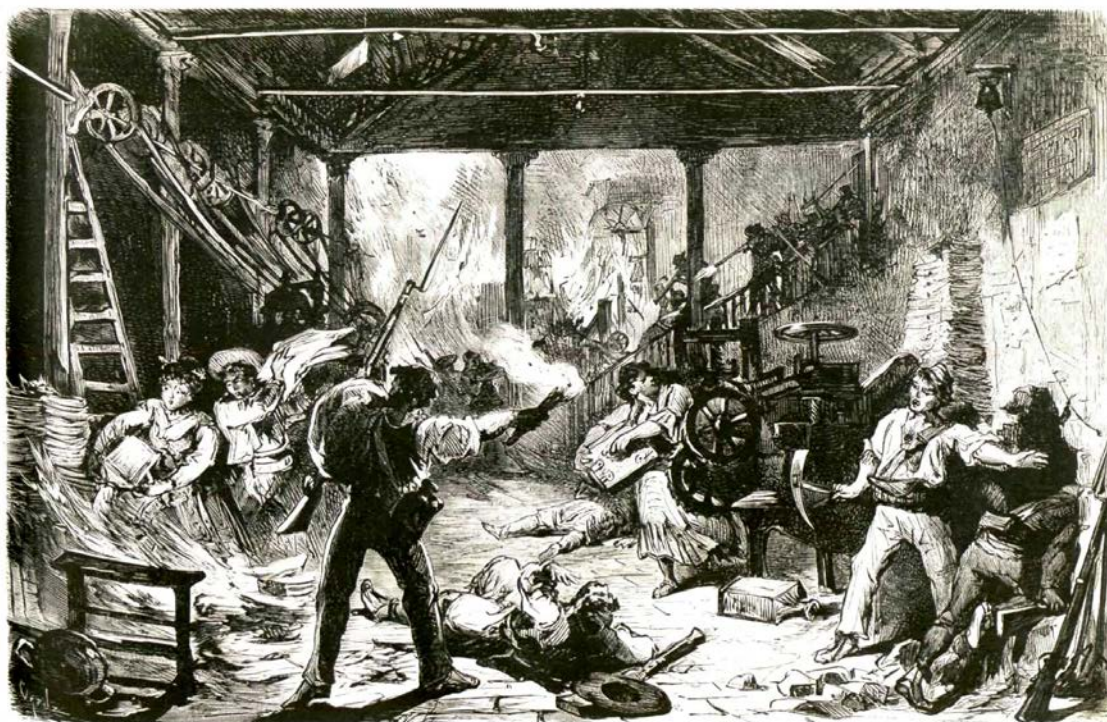
De fet, a finals del segle XIX podem veure com els treballadors d'Alcoi ja han assolit un alt grau d'organització i que tenen una importància destacable en l'àmbit estatal, ja que a la reunió de la Primera Internacional Obrera, celebrada a Barcelona en 1870, va assistir un representant dels treballadors d'Alcoi. A més a més, en el Congrés de la Federació Regional espanyola de l'AIT (desembre de 1872-gener de 1873), celebrat a Còrdova, es va acordar la supressió del Consell Federal, substituint-lo per una comissió de correspondència i estadística que tindria a Alcoi la seua seu i amb Severino Albarracín com a secretari. A partir d'aquell moment, Alcoi centralitza tot el moviment de l'AIT de la branca bakuninista.¹³

El primer diumenge de setembre de 1872 es va inaugurar en Alcoi el *Centre Local de la Federació* que incorpora, de moment, als treballadors del ferro, paperers, teixidors i oficis diversos, si bé Albarracín ja està organitzant les seccions de tintorers, fusters i obrers. Però la tasca d'adherir proletaris al moviment anarquista no es limita a Alcoi, sinó que també s'informa a diferents societats de cooperatives de papereres i teixidors de la comarca que demanen informació sobre l'Associació. D'eixa manera, el 17 de setembre, la Federació Local Alcoiana compta amb més de 1.200 afiliats.¹⁴ A partir de l'establiment de la seu de l'AIT s'iniciaran dos enfrontaments: per una banda, amb els republicans, als que acusen de dirigir un ajuntament amb uns principis democràtics qüestionables; per altra, amb l'Església, que excomunicarà alguns internacionalistes. La tensió creada anirà en augment conforme els burgesos industrials vegem augmentar l'organització obrera i els proletaris adquireixen consciència dels problemes que els afecten. Per altre costat, cal tindre en compte el clima de tensió política que es vivia a tot l'Estat, on hem de situar l'enfrontament entre els republicans i les forces reialistes de diversa naturalesa.

¹³ BARÓN FERNÁNDEZ, J.: *Los movimientos insurreccionales valencianos durante la Primera República*. València, Generalitat Valenciana, Consell valencià de cultura, 1994, p. 39.

¹⁴ Ídem.

Finalment, una assemblea celebrada el 7 de juliol de 1873 a la plaça de bous d'Alcoi per donar suport a una vaga d'una fàbrica de paper de Cocentaina, que durava des d'abril, va desembocar en una vaga general a Alcoi per demanar l'augment dels salaris i la disminució de la jornada laboral. A partir d'ací els fets es precipiten donant lloc al que es coneix com a revolució del Petroli. La fi del moviment fou la repressió dels revoltats i, poc després, els problemes administratius, econòmics i d'orde públic que sobrevingueren foren importants, donant lloc a un període de recessió econòmica a la ciutat, el que va dur a la desocupació i fam entre els obrers durant un grapat d'anys.¹⁵ Des d'una perspectiva més ampla, després dels successos d'Alcoi i Sanlúcar de Barrameda, la Internacional fou declarada il·legal pel govern de la República Espanyola el 11 de gener de 1874. L'organització va passar aleshores a la clandestinitat i els seus periòdics desaparegueren o pergueren importància. No

Destrucció d'una fàbrica pels incendiaris segons *La Ilustración Española y Americana* (1873). Font: <http://www.estelnegre.org/>

¹⁵ BENEITO LLORIS, À.: *Condicions de vida i salut...*, op. cit., p. 25

obstant això, el proletariat alcoià continuà amarat d'idees anarquistes i enquadrat dins del moviment anarquista a través d'una Federació Local de Treballadors, adherida a la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola de caràcter anarquista, constituïda el 1881.¹⁶

Però a pesar que l'anarquisme era la forma d'organització obrera més estesa, cal no oblidar altres organitzacions de diferent caire ideològic. En primer lloc, hi ha una organització de caràcter religiós, el Cercle Catòlic d'Obrers. Es tracta d'una associació fundada el 1872 pel jesuïta pare Pastells i constitueix el precedent d'altres Cercles Catòlics obrers que es creen arreu d'Espanya. No podem deixar de mencionar la coincidència de la creació d'aquesta associació i l'establiment de la seu de l'AIT a Alcoi. És a dir, es tracta de la resposta de l'Església a l'expansió de les doctrines anarquistes. Tanmateix, la seua acció es limità a concedir pensions per invalidesa o malaltia als seus socis, instrucció elemental gratuïta i servei d'economat de determinats productes. Per contra, no defensava els interessos dels treballadors enfront els industrials i les autoritats.

La situació dels Cercles Catòlics, que en un primer moment s'organitzen de manera independent en cada ciutat on s'estableixen, canviarà arran de la proclamació com a Papa de Lleó XIII (1878), que promourà la reestructuració dels Cercles Catòlics i ofereix una ideologia pròpia per fer front a les idees del món obrer. Gràcies al nou reglament, aprovat el 1893, el Cercle d'Obrers d'Alcoi experimentarà un augment d'afiliats considerable, arribant en pocs anys als 1600 socis.¹⁷

A banda d'aquestes organitzacions, el govern municipal també va intervindre per tal d'intentar construir habitatges salubres i afavorir mesures encaminades a incrementar la higiene. En eixe sentit, es van promoure

¹⁶ CARBONELL I GARCÍA, J. D.: "Aproximació a la història del moviment obrer a Alcoi en la primera dècada del regnat d'Alfons XIII. Condicions de Vida obrera i sindicalisme: les societats de resistència, 1900-1913". En: DD. AA. *La societat industrial ...*, op. cit., p. 236.

¹⁷ JORDÀ CARBONELL, A.: "El Círculo Católico de Obreros de Alcoy como Sociedad de socorros mutuos". En: DD. AA. *La societat industrial ...*, op. cit., p. 224.

nombroses ordenances municipals, es van construir fonts d'aigua potable, etc.¹⁸ Estes mesures anaren combinades amb altres de caire assistencial, ja que qualsevol malaltia o accident deixaven sense jornal el treballador afectat si no pertanyia a cap associació de socors mutu. Per eixe motiu, des de mitjans del segle XIX es bastiren una sèrie de serveis assistencials, uns de propietat municipal i altres de propietat privada (de caràcter religiós, com el Cercle Catòlic). Tanmateix, els recursos de què es disposava eren insuficient per abastir tota la demanda.

En conclusió, el moviment obrer a Alcoi, iniciat el 1821 com un moviment en contra de les màquines, prompte va passar a tindre com objectiu el canvi del sistema econòmic capitalista i demanar la millora de les condicions de vida i treball a què es trobaven sotmesos els obrers industrials. Per altre costat, la incapacitat dels industrials i del govern local per millorar les condicions higièniques i sanitàries i laborals dels treballadors i la impossibilitat de què els obrers participaren en el sistema polític per promoure canvis socials, impulsaren els proletaris a adherir-se a un moviment que recolzava els seus interessos i que era apolític: l'anarquisme. Finalment, les seues reivindicacions prengueren cos a través de diversos moviments que culminaren amb la revolució del Petrolí, on reivindicaven tot allò que no havien aconseguit al llarg de tants anys de lluita. Tanmateix, la desfeta de la revolta i la consegüent repressió i depressió de la ciutat animaren els treballadors a continuar organitzant-se per defensar millores en la seua condició de vida i treball.

BIBLIOGRAFIA:

ARACIL, R. I GARCÍA BONAFÉ, A.: *Procés industrial d'Alcoi*. València, Publicacions del Banc d'Alacant, 1974.

¹⁸ BENEITO LLORIS, À.: *Condicions de vida i salut...*, *op. cit.*, p. 17.

BAÑÓ ARMIÑANA, R. *Manual de la Història d'Alcoi*. Alcoi, Misèria i Companyia, 1999.

BARÓN FERNÁNDEZ, J.: *Los movimientos insurreccionales valencianos durante la Primera República*. València, Generalitat Valenciana, Consell valencià de cultura, 1994.

BENEITO LLORIS, À.: "Alcoi 1813-1936: evolució de les infraestructures higiènic-sanitàries i pressió mediambiental d'un nucli fabril" En: DD. AA. *Trobades: Higiene i salubritat en els municipis valencians (1813-1939), Seminari d'estudis sobre la ciència*. Benissa, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina, núm. 3, 1997, pp. 157-164.

BENEITO LLORIS, À.: *Condicions de vida i salut a Alcoi durant el procés d'industrialització*. Universitat Politècnica de València, València, 2003.

BENEITO LLORIS, À. i PUCHE GIL, J.: "Creixement econòmic i desenvolupament fabril a Alcoi (1840-1915): misèria fisiològica sota l'esplendor industrial?". En: DD. AA. *La societat industrial valenciana*. Alcoi, CAEHA-Ajuntament d'Alcoi, 2010, pp. 143-172.

CARBONELL I GARCÍA, J. D.: "Aproximació a la història del moviment obrer a Alcoi en la primera dècada del regnat d'Alfons XIII. Condicions de Vida obrera i sindicalisme: les societats de resistència, 1900-1913". En: DD. AA. *La societat industrial valenciana*. Alcoi, CAEHA-Ajuntament d'Alcoi, 2010, pp. 231-240.

CAVANILLES, A. J.: *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Madrid, Imprenta Real, 1797.

CERDÀ, M.: "Transformaciones en el textil, el papel y la metalurgia" En: DDAA: *Los inicios de la modernización en Alicante (1882-1914)*. Alacant, CAM, 1999, pp. 33-44.

JORDÀ CARBONELL, A.: "El Círculo Católico de Obreros de Alcoy como Sociedad de socorros mutuos". En: DD. AA. *La societat industrial valenciana*. Alcoi, CAEHA-Ajuntament d'Alcoi, 2010, pp. 223-230.

JORDÀ GISBERT, J.: "La Revolució del Petroli a Alcoi: primera vaga general del País Valencià" [en línia]. *Clapir, Joves Historiadors i Historiadors Valencians* [publicació seriada en línia]. Març 2013. <<http://hystoryuv.webcindario.com/rev-petroli.pdf>>

MOLTÓ BLANES, E.: "Cocentaina durant el Trienni Liberal (1820-1823)". En: DD. AA. *Revista Alberri*, CEC, 1991, núm. 4, pp. 124-138.

COM CITAR AQUEST ARTICLE:

Añó Bresó, Raül i Ruano Ferrer, Àlex, "Els moviments obrers a l'Alcoi del segle XIX" [en línia]. *Clapir, Joves Historiadors i Historiadors Valencians* [publicació seriada en línia]. Maig 2014. <enllaç> [Consulta: Dia Mes Any].

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquest article i la seua utilització ha de respectar els drets de la persona/persones autora/autores. Pot copiar, distribuir i comunicar públicament l'obra. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona/persones autora/autores i el títol de l'article. No s'autoritza la seua reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre. Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de l'article com als seus resums i índexs.